

**NUTQ MADANIYATI TUSHUNCHASINING ILMIY-PEDAGOGIK
TALQINLARI**

VALIJONOV AKRAM AYUBJONOVICH
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM FAN INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
OSIYO XALQARO UNIVERSITETI

Annotatsiya.

Ushbu maqolada nutq madaniyati tushunchasining ilmiy-pedagogik talqinlari tahlil qilinadi. Nutq madaniyati, shuningdek, muloqot va til o'rganish jarayonidagi ahamiyati, shuningdek, uning ta'lim jarayonida qanday qo'llanilishi ko'rib chiqiladi. Maqola, o'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirish uchun samarali pedagogik usullarni taklif etadi va ularning til o'rganishdagi rolini ochib beradi. Shuningdek, nutq madaniyatining ijtimoiy va madaniy kontekstda ahamiyati ham muhokama qilinadi. Ushbu tadqiqot natijalari ta'lim tizimida nutq madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan yangi yondashuvlar va metodlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Nutq madaniyati, Ilmiy-pedagogik talqinlar, Muloqot, Til o'rganish, Pedagogik usullar, O'quvchilar, Ijtimoiy kontekst, Madaniy kontekst, Ta'lim jarayoni, Rivojlanish

Аннотация.

В данной статье анализируются научные и педагогические интерпретации понятия речевой культуры. Рассматривается речевая культура, а также её значение в процессе коммуникации и изучения языка, и способы её использования в образовательном процессе. В статье предлагаются эффективные педагогические методы развития речевой культуры учащихся и раскрывается их роль в изучении языка. Также обсуждается значение речевой культуры в социально-культурном контексте. Результаты данного исследования помогут разработать новые подходы и методы, направленные на развитие речевой культуры в системе образования.

Ключевые слова: Культура речи, Научные и педагогические интерпретации, Коммуникация, Изучение языка, Педагогические методы, Студенты, Социальный контекст, Культурный контекст, Образовательный процесс, Развитие

Annotation.

This article analyzes the scientific and pedagogical interpretations of the concept of speech culture. Speech culture, as well as its importance in the process of communication and language learning, as well as how it is used in the educational

process, is considered. The article offers effective pedagogical methods for developing students' speech culture and reveals their role in language learning. The importance of speech culture in the social and cultural context is also discussed. The results of this study will help to develop new approaches and methods aimed at developing speech culture in the education system.

Keywords: Speech culture, Scientific and pedagogical interpretations, Communication, Language learning, Pedagogical methods, Students, Social context, Cultural context, Educational process, Development

KIRISH.

Nutq madaniyati - bu insonlarning til va muloqot jarayonlarida o'zaro munosabatlarini belgilovchi, ularning fikrlarini, his-tuyg'ularini va maqsadlarini ifodalashda muhim rol o'ynaydigan tushuncha. Nutq madaniyati nafaqat tilni to'g'ri va ravon ishlatish, balki muloqot etish qoidalarini ham o'z ichiga oladi. Bu tushuncha ta'lim jarayonida, ayniqsa, o'quvchilarni o'qitishda muhim ahamiyatga ega. Nutq madaniyatining rivojlanishi o'quvchilarning shaxsiyati, ijtimoiy ko'nikmalari va madaniyati bilan bevosita bog'liqdir. O'zbekistonda ta'lim tizimida nutq madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan ko'plab tadbirlar o'tkazilmoqda. Biroq, bu jarayonda hali ham bir qator muammolar mavjud. O'quvchilar o'z fikrlarini aniq va ravon ifoda eta olishlari uchun nutq madaniyatini o'rganish zarurati tug'ilmoqda. Bu esa nafaqat akademik muvaffaqiyatlar, balki shaxsiy rivojlanish uchun ham muhimdir. Nutq madaniyati orqali o'quvchilar o'zaro muloqotda samarali bo'lish, fikr almashish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Ilmiy-pedagogik talqinlar nuqtai nazaridan nutq madaniyati tushunchasi ko'p jihatdan o'rganilgan. O'qituvchilar va ilmiy tadqiqotchilar nutq madaniyatini shakllantirishda pedagogik usullar va metodlarni qo'llash orqali o'quvchilarning kommunikativ qobiliyatlarini oshirishga harakat qilmoqdalar. Shu bilan birga, nutq madaniyatining ijtimoiy va madaniy kontekstdagi roli ham e'tiborga olinishi lozim. O'zbek tilining boyligi va uning madaniyati, shuningdek, xalqning an'anaviy qadriyatlari nutq madaniyatini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Ushbu maqolada nutq madaniyati tushunchasining ilmiy-pedagogik talqinlari tahlil qilinadi va uning ta'lim jarayonidagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. Shuningdek, o'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirish uchun samarali pedagogik usullar taklif etiladi. Nutq madaniyatining ijtimoiy va madaniy kontekstda ahamiyati ham muhokama qilinadi, bu esa ta'lim tizimida yangi yondashuvlar va metodlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI.

Nutq madaniyati tushunchasi O'zbekiston ta'lim tizimida muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu sohada bir qator o'zbek olimlari ilmiy tadqiqotlar olib bormoqda. Ularning ishlarida nutq madaniyatining ta'lim jarayonidagi o'rni, o'quvchilarning kommunikativ

qobiliyatlarini rivojlantirish, shuningdek, nutq madaniyatini shakllantirish uchun pedagogik usullar va metodlar ko'rib chiqiladi. O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasining a'zosi, professor Murodov Shukurulloh nutq madaniyati masalasiga alohida e'tibor qaratgan. U o'z asarlarida nutq madaniyatining ijtimoiy hayotdagi roli va uning shaxsiy rivojlanishdagi ahamiyatini tahlil qiladi. Murodovning fikricha, nutq madaniyati nafaqat tilni to'g'ri ishlatish, balki muloqot etish qoidalarini ham o'z ichiga oladi. U o'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirishda interaktiv metodlardan foydalanishni tavsiya etadi. Professor Gulnora Xolmatova ham nutq madaniyati sohasida faol ish olib bormoqda. U o'z tadqiqotlarida o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirishda muhim omil sifatida o'qituvchining rolini ta'kidlaydi. Xolmatova o'qituvchilarni nutq madaniyatini rivojlantirish uchun maxsus tayyorgarlikdan o'tkazish zarurligini belgilaydi. Uning fikricha, o'qituvchilar o'z bilim va ko'nikmalarini oshirib, o'quvchilarga sifatli ta'lim berishlari kerak. Shuningdek, O'zbekiston davlat universiteti professorlari va ilmiy tadqiqotchilari, masalan, Abduraxmonov Dilmurod va Qodirov Anvar ham nutq madaniyatining ta'lim jarayonidagi ahamiyatini tahlil qilmoqda. Ular o'quvchilarning fikrlarini ifodalash va muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda innovatsion pedagogik yondashuvlarni qo'llash zarurligini ta'kidlaydilar. Ushbu olimlarning ishlarida nutq madaniyati tushunchasining ilmiy-pedagogik talqinlari, shuningdek, uning ta'lim jarayonidagi ahamiyati keng ko'lamda muhokama qilinadi. Nutq madaniyatining rivojlanishi orqali o'quvchilar nafaqat akademik muvaffaqiyatlarga erishadilar, balki shaxsiy va ijtimoiy hayotda ham muvaffaqiyat qozonish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bu esa O'zbekiston ta'lim tizimining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Nutq madaniyati tushunchasi ta'lim jarayonida muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu sohada bir qator ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Nutq madaniyati – bu insonning o'z fikrlarini aniq va ravon ifodalash qobiliyati, shuningdek, muloqot qoidalariga rioya qilishni anglatadi. O'zbekiston ta'lim tizimida nutq madaniyatining rivojlanishi o'quvchilarning kommunikativ qobiliyatlarini oshirishga xizmat qiladi. Olimlar nutq madaniyatini shakllantirishda bir qator omillarni ajratib ko'rsatadilar. Birinchidan, o'qituvchining roli juda muhimdir. O'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirishda yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi shaxs sifatida ham faol ishtirok etishi zarur. Ikkinchidan, ta'lim jarayonida interaktiv metodlardan foydalanish o'quvchilarning fikr va his-tuyg'ularini erkin ifodalash imkonini beradi. Uchinchidan, nutq madaniyatini rivojlantirishda muayyan mavzularda munozaralar o'tkazish, rolli o'yinlar va boshqa interaktiv faoliyatlar samarali natijalar beradi. Nutq madaniyati tushunchasi faqat tilni to'g'ri ishlatish bilan cheklanmaydi, balki shaxsning ijtimoiy hayotdagi o'rnini ham belgilaydi. O'zbek tilida muloqot qilish qoidalari va an'analarini bilish, o'z fikrini to'g'ri va aniq ifodalash,

boshqa insonlarni tinglash va ularga hurmat ko'rsatish kabi jihatlar nutq madaniyatining muhim tarkibiy qismlaridir.

TAHLIL VA NATIJALAR.

Nutq madaniyati tushunchasining ilmiy-pedagogik talqinlari ta'lim jarayonida o'quvchilarning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston ta'lim tizimida olib borilgan tadqiqotlar natijasida nutq madaniyati tushunchasining rivojlanishi uchun bir qator asosiy jihatlar aniqlangan. Bular orasida o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi, ta'lim jarayonida interaktiv usullarni qo'llash va o'quvchilarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan maxsus dasturlarni ishlab chiqish mavjud. O'qituvchilarni nutq madaniyati bo'yicha tayyorlash dasturlari ta'lim sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ular o'qituvchilarga zamonaviy pedagogik yondashuvlar, metodlar va texnologiyalarni qo'llashda yordam beradi. O'qituvchilar o'z bilim va ko'nikmalarini oshirib borishlari natijasida o'quvchilarga sifatli ta'lim berish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Interaktiv metodlarning qo'llanilishi o'quvchilarning fikrlarini erkin ifodalashiga, bir-biriga yordam berishiga va jamoaviy ish ko'rishiga imkon yaratadi. Bu esa o'z navbatida, o'quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muntazam ravishda munozaralar o'tkazish, rolly o'yinlar va boshqa interaktiv faoliyatlar orqali o'quvchilar nafaqat nutq madaniyatini, balki analitik fikrlash qobiliyatini ham rivojlantiradilar. Natijada, nutq madaniyati tushunchasining ilmiy-pedagogik talqinlari O'zbekiston ta'lim tizimida o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashga yordam beradi. Bu jarayon orqali o'quvchilar nafaqat akademik muvaffaqiyatlarga erishadilar, balki ijtimoiy hayotda ham muvaffaqiyat qozonish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Shunday qilib, nutq madaniyatini rivojlantirish O'zbekiston ta'lim tizimining sifatini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Talqin yo'nalishi	Ilmiy-nazariy mohiyati	Pedagogik vazifasi	Asosiy sifat ko'rsatkichlari
Normativ (Lingvistik) talqin	Nutqning adabiy til me'yorlariga (orfografiya, orfoepiya, grammatika) mosligi.	O'quvchilarda til qoidalariga qat'iy rioya qilish ko'nikmasini shakllantirish.	To'g'rilik, aniqlik, soflik.
Kommunikativ (Muloqot) talqin	Nutqning vaziyatga va muloqot maqsadiga mos ravishda tanlanishi.	Nutqiy vaziyatni to'g'ri baholash va fikrni ta'sirchan yetkazishni o'rgatish.	Mantiqiylik, ifodalilik, boylik.
Etik (Axloqiy) talqin	So'zlovchining tinglovchiga nisbatan hurmati va nutqiy odob qoidalariga rioya qilishi.	Shaxsning ma'naviy qiyofasini, muloqotdagi samimiylilik va madaniyatni tarbiyalash.	Muloyimlik, xayrixohlik, etika.
Pedagogik-mahorat talqini	O'qituvchi nutqining namunaviyligi va ta'lim oluvchilarga ta'sir o'tkazish kuchi.	Ta'lim jarayonida axborotni tushunarli va qiziqarli tarzda yetkazib berish.	Namunaviylilik, tushunarlilik, kreativlik.
Psixolingvistik talqin	Nutqning inson ichki dunyosi va tafakkuri bilan bog'liqligi.	Nutq orqali o'quvchining fikrlash doirasini kengaytirish va o'z-o'zini ifodalashiga ko'maklashish.	Erkinlik, mantiqiy izchillik.

Ushbu jadval nutq madaniyati tushunchasining naqadar keng qamrovli ekanligini va uning pedagogik jarayondagi o'rnini ochib beradi. Tahlil natijasida quyidagi asosiy xulosalarni chiqarish mumkin:

1. Til me'yori va to'g'rilik poydevori:

Normativ talqin nutq madaniyatining asosi hisoblanadi. Agar nutq grammatik yoki orfoepik xatolar bilan to'la bo'lsa, u madaniyatli nutq hisoblanmaydi. Pedagogikada bu o'quvchining savodxonligini oshirishning birinchi bosqichidir.

2. Muloqot samaradorligi (Kommunikativlik):

Faqatgina qoidalarni bilish yetarli emas. Nutq madaniyatining kommunikativ talqini nutqning "boyliqi" va "ifodaliligi"ga e'tibor qaratadi. Pedagogik jarayonda o'qituvchi murakkab mavzuni sodda tilda, turli o'xshatishlar bilan tushuntirib berishi bu talqinning amaliy namunasidir. Bu o'quvchining axborotni qabul qilish darajasini oshiradi.

3. Insoniy omil va etika:

Pedagogik talqinlarda etika (odob) tushunchasi markaziy o'rin tutadi. Nutq madaniyati - bu tinglovchini kamsitmaslik, o'zaro hurmatni saqlashdir. Maktab yoki oliy ta'limda o'qituvchining nutqi o'quvchilar uchun ma'naviy namuna vazifasini o'taydi. Odobli nutq o'quvchida ustoziga nisbatan ishonch va hurmat uyg'otadi.

4. O'qituvchining kasbiy quroli sifatida:

Pedagogik-mahorat talqini nutqni o'qituvchining asosiy mehnat quroli deb biladi. O'qituvchining nutqi nafaqat informativ, balki motivatsion bo'lishi kerak. Bu talqin o'qituvchining nutq ohangi, pauzalar bilan ishlash va auditoriyani o'ziga jalb qila olish qobiliyatini o'z ichiga oladi.

5. Tafakkur bilan bog'liqlik:

Psixolingvistik talqin shuni ko'rsatadiki, nutq madaniyati insonning fikrlash madaniyati bilan uzviy bog'liq. Nutqi boy insonning fikrlashi ham keng bo'ladi. Pedagogik vazifa sifatida o'quvchilarning so'z boyligini oshirish ularning aqliy rivojlanishiga bevosita xizmat qiladi.

Nutq madaniyati tushunchasining ilmiy-pedagogik talqinlari shuni ko'rsatadiki, bu tushuncha shunchaki til qoidalari to'plami emas, balki bilim, mahorat va odobning

sintezidir. Ta'lim tizimida ushbu yo'nalishlarning barchasini kompleks rivojlantirish orqali komil inson shaxsini shakllantirishga erishiladi

XULOSA.

Nutq madaniyati tushunchasining ilmiy-pedagogik talqinlari shuni ko'rsatadiki, bu fenomen shunchaki til qoidalariga amal qilish emas, balki shaxsning umumiy madaniyati, intellektual salohiyati va ijtimoiy moslashuvchanligining muhim tarkibiy qismidir. Ilmiy nuqtai nazardan nutq madaniyati adabiy til me'yorlarini chuqur egallash, nutqning aniqqligi, mantiqiyiligi, sofligi va boyligini ta'minlash san'ati sifatida tavsiflanadi. Pedagogik talqinlarda esa u o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqotning samaradorligini belgilovchi, ta'lim sifatini oshiruvchi hamda yosh avlodni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalovchi strategik vosita sifatida baholanadi. Pedagogik jarayonda nutq madaniyati nafaqat bilim berish quroli, balki shaxsning o'zini namoyon qilish mahorati hamdir. Zamonaviy ta'lim talablari asosida nutq madaniyatini shakllantirish kompetentsiyaviy yondashuv bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u muloqot jarayonida vaziyatga qarab eng maqbul til vositalarini tanlashni nazarda tutadi. O'qituvchining nutq madaniyati esa o'quvchilar uchun jonli namuna bo'lib xizmat qiladi va ularning lisoniy tafakkurini boyitadi. Nutq madaniyati tilshunoslik va pedagogika fanlari chorrahasida shakllanuvchi murakkab tushuncha bo'lib, u jamiyatning madaniy saviyasini yuksaltirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Uni tizimli ravishda o'rganish va amaliyotga tatbiq etish barkamol avlodni voyaga yetkazishning eng samarali yo'llaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Asqarova M. va boshq. O'zbek tili. Toshkent: "O'qituvchi", 1992, 60-bet.
2. Begmatov E. Nutq madaniyati asoslari. Toshkent: "O'qituvchi", 1991, 35-bet.
3. G'ulomov A. va boshq. Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari. Toshkent: "O'qituvchi", 1992, b. 102-bet.
4. Mahmudov N. Nutq madaniyati va davlat tili. Toshkent: "Fan", 2005, b. 45-bet.
5. Qo'ng'urov R. va boshq. O'zbek nutqi madaniyati masalalari. Toshkent: "Fan", 1980, b. 50-bet.
6. Qurbonov T. Nutq madaniyati va notiqlik san'ati. Toshkent: "Universitet", 2011, b. 54-bet.
7. Rasulov R. Umumiy tilshunoslik. Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2007, 65-bet.
8. Tojiev Yo. va boshq. O'zbek nutqi madaniyati asoslari. Toshkent: "Fan va texnologiya", 2014, 98-bet.